

08.2020

JAK NÁS
PANDEMIE
PROMĚŇUJÍ

ZA KOUZLEM
POSVÁTÝCH
ŘEK V INDIÍ

NATIONAL GEOGRAPHIC

PLUS
TAJEMNÝ
VYŠEHRAĐ

EXKLUZIVNÍ
FOTO

SKUTEČNÁ PLANETA OPIČ

VZTAH MEZI ŠIMPANZI A LIDMI
V UGANDĚ JE VYSTAVEN ZKOUŠCE

99 Kč/4,95 € (SK)

08

9 771213 939005

VYTVOŘIT NĚCO, CO TU JEŠTĚ NEBYLO

VYŠEHRAD PATŘÍ BEZSPORU MEZI NEJZNÁMĚJŠÍ ČESKÉ PAMÁTKY. POKUD CHCETE PŘINĚST COKOLI NOVÉHO A NEOTŘELÉHO, VYSTAVUJETE SE PROBLÉMU, JAK K TAKOVÉMU TÉMATU VLASTNĚ PŘISTOUPIT.

PTAL SE **TOMÁŠ TUREČEK**
ODPOVÍDAL **PETR JAN JURAČKA**

OSLOVILI JSME PROTO sice renomovaného fotografa, nicméně hlavní profesí hydrobiologa a vědeckého pracovníka Petra Jana Juračku a po skončení fotografických prací se ho zeptali, jak takové nezvyklé spojení vnímal.

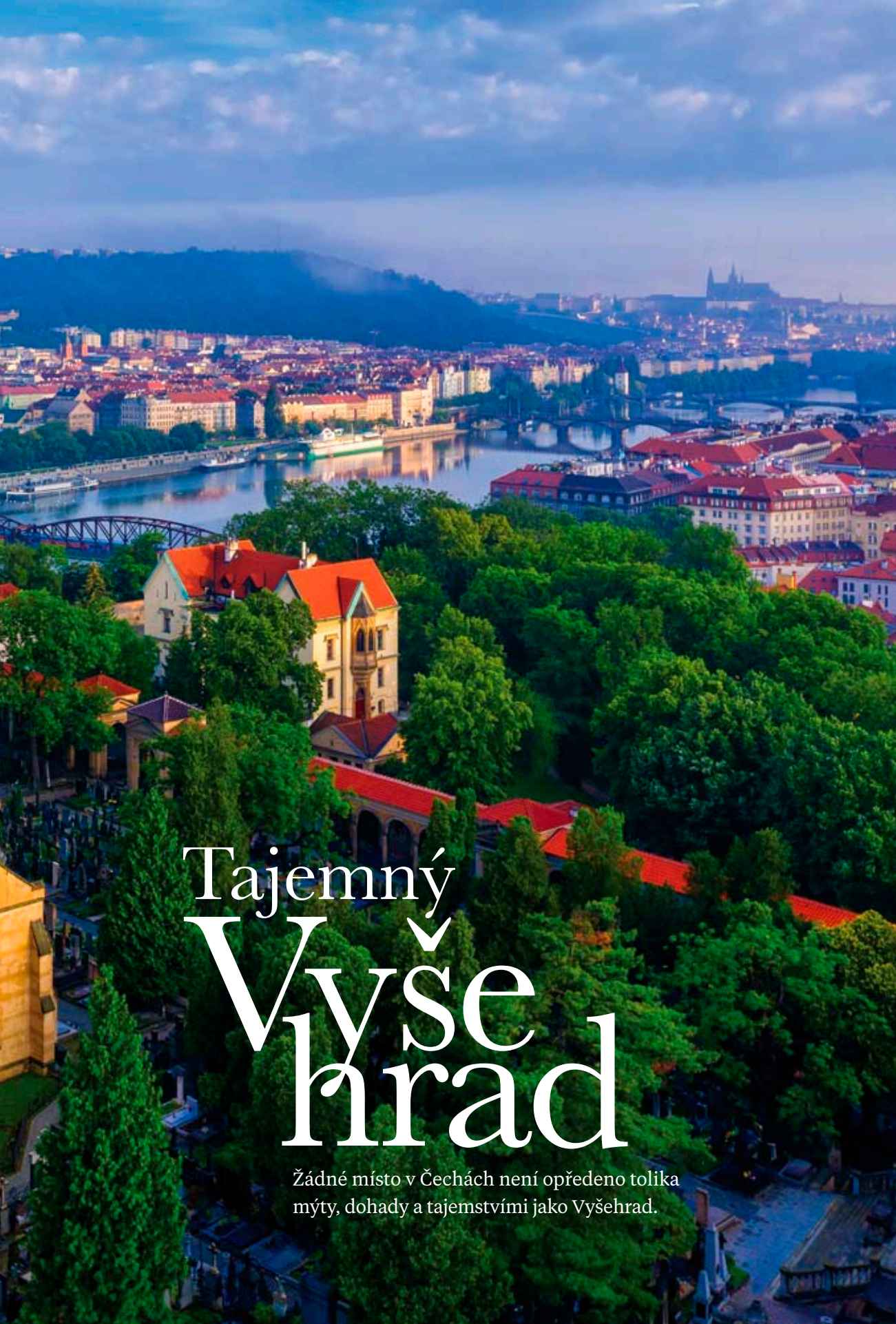
Jaký byl váš vztah k Vyšehradu před tímto projektem a nakolik se změnil během jeho fotografování?

Upřímně, nejdříve jsem si říkal, že je dost divné, aby někdo jako já fotil Vyšehrad. Jsem kromě fotografa přírodovědcem na Karlově univerzitě a spíše by mi tak na první dobrou sedělo nějaké téma bližší přírodě než nějaké „památky“. Kdybych byl

postaven před úkol nafotit galerii našich žízal, spíš bych hned věděl, co s tím, než s jakýmsi Vyšehradem. Jak jsem se ale do tématu postupně dostával a načítal si jednotlivé důležité okamžiky jeho historie v souvislostech, úplně jsem se do Vyšehradu ponořil a troufám si říct, že už pro mě nikdy nebude návštěva tohoto významného místa naší historie jako dřív. Z míst, která jsem znal spíše jako tip k posezení nad večerní lahví dobrého vína, se stal symbol a já se do Vyšehradu postupně úplně zamiloval. Teď jsem za toto téma velmi rád! A slibuju, že se budu snažit už nikdy neofrňovat tolik nos nad něčím, o čem vlastně nevím vůbec nic.

Vyšehradská kapitula slaví 950 let od svého vzniku. Po vzoru založení svatopetrské baziliky v Římě nanosil budoucí první český král Vratislav v roce 1070 do základů kostela dvanáct nůšů kamene.

Tajemný Vyšehrad

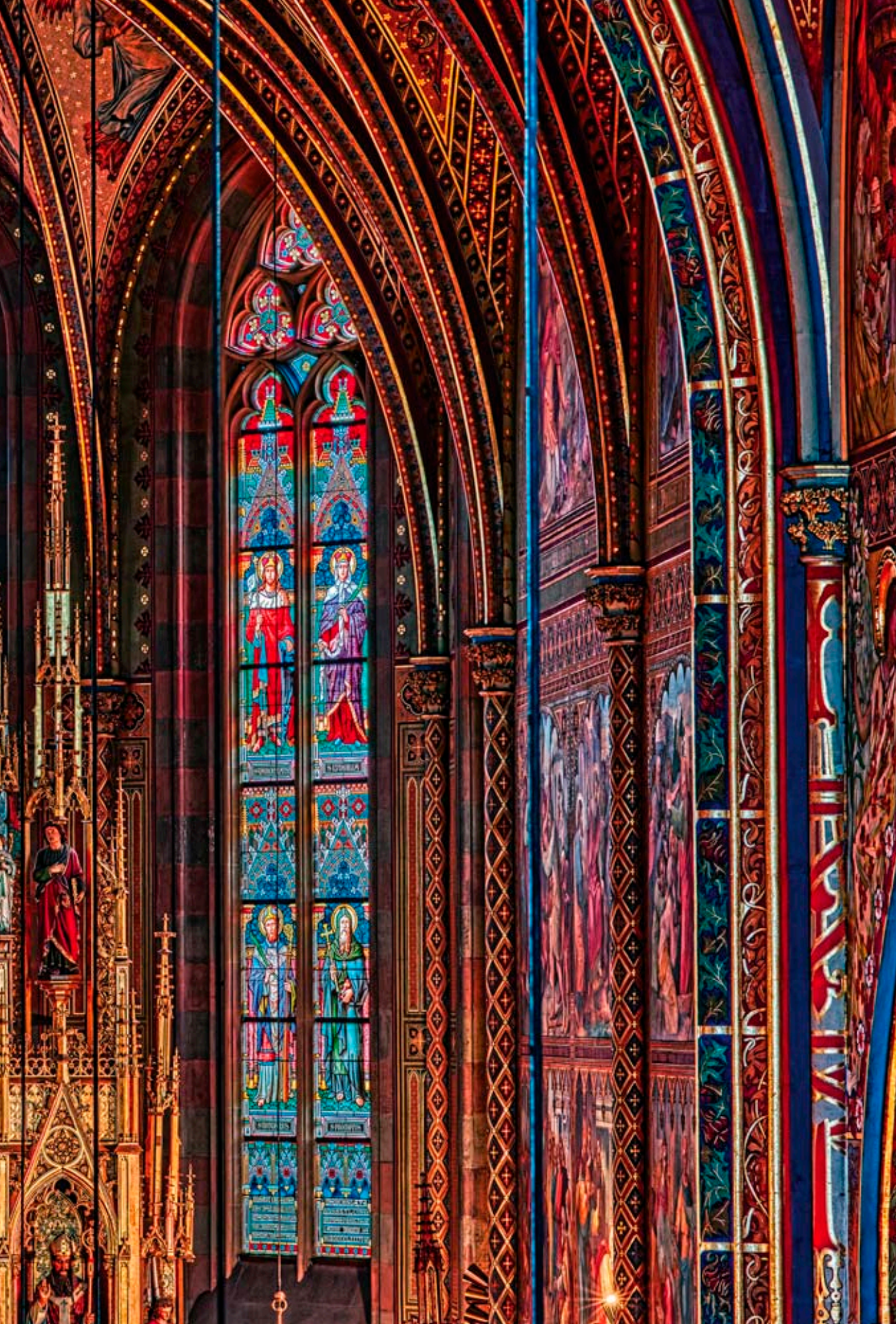
Žádné místo v Čechách není opředeno tolika
mýty, dohady a tajemstvími jako Vyšehrad.

Spleitý systém chodeb pod Vyšehradem sloužil pro rychlý přesun vojska. Kasemata měří přes kilometr. Třináct metrů vysoký a osmdesát metrů dlouhý sál Gorlice chrání šest originálů soch z Karlova mostu.

NAPSALA **DANA EMINGEROVÁ**

FOTO **PETR JAN JURAČKA**

L

LEGENDY MU PŘÍŘKLY roli nejstaršího sídla českých vládců. Panoval tu kníže Krok i bájný Přemysl, jenž dal jméno první královské dynastii v Čechách. Jak to ale bylo doopravdy? Archeologové nedávno našli pod základy kostela z 11. století ještě starší předrománskou stavbu...

STAROBYLOU PEVNOST na pravém břehu Vltavy, nad níž se vypínají dvě věže chrámu sv. Petra a Pavla, znám od dětství. Vyrůstala jsem pod hradbami ve „Vratislavce“, aniž jsem vnímala, že vlastně žiju v ulici významného Přemyslovce, který byl v roce 1085 jako první ozdoben královským diadémem. Vratislavovo jméno mi totiž splývalo s bájnými knížaty z českých pověstí, která jsou v názvech ulic sousedních: Krokova, Neklanova, Hostivítova, Vnislavova... A moje kamarádka bydlela ještě úžasněji: přímo na Vyšehradě v Novém proboštství, jehož divoce zpustlá zahrada sousedila se hřbitovem. Odtud jsme vyrážely na výpravy po celé pevnosti a prošmejdily každý její kout.

Dodnes cítím v dlani oblou kliku rotundy sv. Martina, co vypadá jako pohádkové zvířátko s ohnutým ocáskem. Víím, že pod Libušinou lázní je ve skále vyhloubená jeskyně a v kříži na náhrobku buditele Josefa Tapina Kuhna se dá otevřít tajná schránka. Nikdy jsem však neměla tušení, že v šancích nad Vratislavovou ulicí je nejen zazděná brána, ale dokonce

Mozaika s andělem zdobí hrobku na Vyšehradském hřbitově – místě posledního odpočinku mnoha velkých osobností české vědy a kultury.

PŘEDCHOZÍ STRANY

Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla zažil mnoho stavebních etap. Od raně románské (započaté v roce 1070) přes gotickou, renesanční, barokní až po tu poslední novogotickou na konci 19. století.

celý kostel... anebo že z východní zdi Starého děkanství vykukuje v podobě okrouhlé věžičky kousek baziliky sv. Vavřince. Právě tu dal postavit první český král Vratislav (vládl 1061–1092), který se o vývoj Vyšehradu zasloužil nejvíce.

VAKUUM LEGENDAMI ZAPLNĚNÉ. Výhodná strategická poloha nad soutokem Vltavy s Botičem sem přivedla lidi už v pozdní době kamenné, jak ukazují archeologické artefakty. Poté však v dalších nálezích nastává vakuum na téměř dva tisíce let, které se přes veškerou snahu zatím nepodařilo uspokojivě vysvětlit.

Až do poslední třetiny 9. století bloudí historikové v „pohanském prázdnu“. Jen sem tam vypluje do českých dějin pár zpráv. Třeba podle letopisů z německé Fuldy (*Annales Fuldenses*) se dozvíme, že v roce 845 se v Řezně konal křest čtrnácti českých velmožů, jejichž jména však neznáme. Kde se tedy vzal na Vyšehradě kníže

Krok, jeho tři dcery – Kazi, Teta, Libuše – a sedm generací Přemyslových potomků, jejichž jména jsme se museli ve vlastivědě učit zpaměti: Přemysl, Nezamysl, Mnata, Vojen, Vnislav, Křeslo-mysl, Neklan a Hostivit... Žili vůbec? Vždyť bez nich by Alois Jirásek nikdy nenapsal *Staré pověsti české*. Chyběl by nám silák Bivoj i kuň Šemík, který zachránil Horymíra skokem přes vyšehradské hradby do Vltavy, jak si půvabně vybájlil kronikář Václav Hájek z Libočan. Bez legendárního oráče ze Stadic by ani František Palacký nepoužil v obrozenecké češtině romantický název – Přemyslovci. Pro mnohé bude možná překvapením, že Přemyslovci sami pro dynastii toto jméno nepoužívali. I v okolních zemích byli vždy označováni jen jako *Ducatus Bohemiae* – knížata z Čech. Jméno nejstaršího rodu českých knížat si totiž vymyslel až v 19. století „Otec národa“, aby zpřehlednil dobu raného středověku, když psal své *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*.

Vyšehrad pod lupou

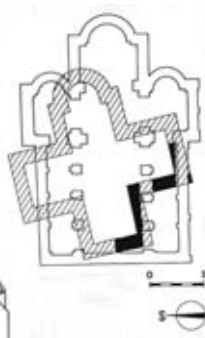
Vyšehrad leží na pravém břehu Vltavy v nadmořské výšce asi 230 m tam, kde Pankrácká pláň vybíhá k severozápadu dlouhým ostrohem vklíněným mezi řeku a údolí potoka Botiče. Severní, západní i jižní svahy návrší jsou velmi strmé. Na jihozápadě skála padá ze 40 metrů přímo do Vltavy. Barokní hradby ukrývají nejen kasemata, ale vysokými valy je obezděn i středověký kostel Stětí sv. Jana Křtitele. Perlou Vyšehradu je románská rotunda sv. Martina z 11. století. Ze stejného období pochází bazilika sv. Vavřince, jejíž torzo odkryli archeologové vedle Starého děkanství. Pod ní badatele překvapil nález základů ještě starší stavby byzantského typu. Ve Vyšehradských sadech lze vidět zbytky královského paláce a románský most, který se klenul přes pevnostní příkop ke kapitulnímu kostelu.

Románská bazilika sv. Vavřince

Stojí na základech o sto let starší nedávno objevené byzantské stavby, která měla odlišnou osovou orientaci.

Nejstarší svědectví o Vyšehradě přináší denáry z vyšehradské mincovny z přelomu tisíciletí.

Cihelná brána

Šulcovy sady

Bastion sv.

Nové probošství

Staré probošství

Bašta sv. Josefa

Kaple Panny Marie na hradbách
Ve vysokých valech citadely za ní je obzředený kostel Stětí sv. Jana Křtitele ze 14. století (na náčrtku).

Předsunutě opevnění se zbytky brány Špička

Bastion sv. Bernarda

Bastion sv. Ludmily

Kaple Panny Marie na hradbách

Rotunda sv. Martina

Kanovnická rezidence

Leopoldova brána

Karlachovy sady

Děkanství

Slavín

Čertův sloup

Románská bazilika sv. Vavřince

Kostel sv. Petra a Pavla

Staré děkanství

Bastion sv. Václava

Románský most

Vyšehradské sady s Myslbekovými sochami

Staré purkrabství

Základy královského paláce

Bastion sv. Pavla

Bastion sv. Petra

Libušina lázeň

HYPOTÉZA O ZKOMOLENÉ VĚTĚ · Seznam bájných knížat, která nejsou v historických pramenech doložená, vychází z rekonstrukce staroslověnských textů, interpretovaných kronikářem Kosmou (žil asi 1045–1125). Historik Vladimír Karbusický se pokusil zavedený mýtus o Krokovi, jeho dcerách a osmi pohanských Přemyslovcích zbořit vysvětlením, které působí téměř cimrmanovsky: nemuselo jít o sled osobních jmen, ale o špatně vyloženou větu s konkrétním významem, zkomolenou opakovaným prepisováním. Písemný fragment *Crocco kazi thetka lubossa premizl nezamysl mnata voyn unizla(v)crezomysl neclan(am?) gostivit* podle Karbusického mohl říkat například toto: „*Krok kazi, Teuthe, lubo si přemyšlaj; nezamyšlame na tě vojny ni zla, křesu my se neklaname, hosti vítáme.*“ (Zastav svůj krok, Theute, a raději přemýšlej; nezamýšlíme ani vojny, ani zla, kříži my se neklanáme, hosty vítáme...) Karbusický jednoduše viděl za jmény prvních knížat varování Němcům před válkou a nabídku míru po vítězství Čechů nad Franky (Theutony) v roce 849, jak ho popisují již zmiňované Fuldské letopisy.

Většina historiků však tuto hypotézu nepřijala, a tak i dnešní děti ze školy dobře znají nejmladší dceru knížete Kroka, která si poslala bělouše do Stadic pro manžela – Přemysla Oráče. Z Vyšehradu pak vztahovala ruce k modravým stráním za řekou a věštila: „Město vidím veliké, jehož sláva hvězd se bude dotýkat.“ Potom kázala Přemyslově družině vydat se ke skalnaté hoře Petřín: „Tam naleznete člověka, an uprostřed lesa teše práh domu. A protože se u nízkého prahu i velcí pánové sklánějí, hrad, jenž na řečeném místě vystavíte, nazvete Prahou. Vévodit bude celým Čechám,“ píše Kosmas. O čtyři sta let později kronikář Václav Hájek z Libočan (zemřel 1553) dokonce vypočítal ve své vypravěčsky poutavé, ale faktograficky nespolehlivé *Kronice české* pro Libušino proroctví rok 723.

Historické prameny však pravdivost dávných legend vůbec nepotvrzují.

VŠE ZAČALO V ROZTOKÁCH · „Pokud jde o mýty, je zajímavé sledovat jejich vývoj,“ říká archeolog Ladislav Varadzin, který se věnuje Vyšehradu od roku 2003 a je spoluautorem posledního vyšehradského objevu. „Jako první zachycuje Vyšehrad Kosmas, ale až v souvislosti s dívčí válkou. Jeho kněžna Libuše sídlí nejprve na Libušině, kam přijde Přemysl, načež ona má vidění, že

založí město Prahu. Teprve po Libušině smrti dochází k dívčím válkám a kvůli nim se buduje hrad Chvrasten, později Vyšehrad. Dalimil na počátku 14. století začíná příběh mírně pozměňovat. A úplné obrácení legendy vrcholí v době Karla IV., kdy se poprvé klade vznik Vyšehradu před Pražský hrad – Karlův kronikář Pulkava líčí, že sňatek Přemysla a Libuše se odehrává na Vyšehradě, odkud kněžna věští slávu Praze.“

Přemyslovské počátky však nebyly ani na Hradčanech, ani na Vyšehradě... nýbrž v Levém Hradci. Je to území současných Roztok u Prahy, kde byl na konci 9. století postaven nejstarší křesťanský kostel v Čechách. Z Levého Hradce vládl první historicky doložený kníže Bořivoj (870–888) se svou ženou Ludmilou, babičkou svatého Václava. Kolem roku 880 přijali na Moravě křest z rukou věrozvěsta Metoděje. Na paměť této události dal Bořivoj vystavět rotundu sv. Klimenta. A tady se poprvé objevuje jako duchovní patron papež Kliment, kterého někteří znalci církevních dějin označují za přímého nástupce svatého Petra. V raném středověku se těšil velké vážnosti. U nás mělo jeho patrocínium kořeny v cyrilometodějské tradici. Podle legendy totiž bratři ze Soluně našli světcovy ostatky při misijní cestě k Černému moři, v němž byl svatý Kliment v roce 101 utopen. Proto je právě tento světec spojen nejen s příchodem Cyrila a Metoděje z Byzantské říše na Velkou Moravu v roce 863, ale s počátky křesťanství v Čechách vůbec. Na Vyšehradě je mu zasvěcena jedna z kaplí kapitulního chrámu sv. Petra a Pavla, a pod jeho patrocínium dokonce spadal jeden z nejstarších vyšehradských kostelů z konce prvního tisíciletí, po němž archeologové zatím marně pátrají.

PŘESUN DO PRAHY · Tím, že se kníže Bořivoj vzdal pohanství a byl pokřtěn na Moravě, zároveň uznal svrchovanost mocného velkomoravského vládce Svatopluka (vládl 870–894). „Podřízenost Velkomoravské říši však vzbuzovala v Čechách nechuť, a tak možná vnitřní šarvátka přiměly Bořivoje k přemístění jeho panovnického sídla z Levého Hradce proti proudu řeky k dnešním Hradčanům. Ze strategicky výhodnějšího místa mohl kontrolovat známý brod přes Vltavu,“ píše historik Petr Čornej v publikaci *Panovníci českých zemí*. Bořivojovi synové i vnukové – sv. Václav a bratrovrah Boleslav – už tedy vládli z hradíště rozkládajícího se v oblasti současného areálu Pražského hradu. A po nich i další generace Přemyslovců...

Přesto to byl vždycky hlavně bájemi protkaný Vyšehrad, který inspiroval umělce jako místo, na němž se měly rodit české dějiny: akropole nad Vltavou vystupuje z obrazů Julia Mařáka a Mikoláše Alše v Národním divadle, v Národním muzeu i na Staroměstské radnici. Zní z melodií symfonické básně Bedřicha Smetany i z veršů Karla Jaromíra Erbena či Julia Zeyera... Inspiroval také Josefa Václava Myslbeka, kolem jehož monumentálních soch u vyšehradské baziliky jsme si celé dětství s kamarádkou hrály.

Pamatuji se, jak jsme se soukaly otvorem mezi zdívem do zamřížovaného „vězení“ pod úrovní parku. Tam jsme sprádaly holčičí plány, aniž jsme tušily, že sedíme u zasypané klenby nejstaršího dochovaného románského mostu – v 11. století spojoval Vratislavův královský palác s kapitulním chrámem. Teď tu stojím, v okouzlení poslouchám zvonkohru, která se od roku 2000 rozléhá nad

a mostem. Budoucí král postupně ozdobil své nové panovnické sídlo také trojlodní bazilikou sv. Vavřince a nejspíš i rotundou sv. Martina, považovanou dnes za skvost české architektury.

„Zřejmě byla postavena pro královy poddané, kteří na Vyšehradě bydleli a vykonávali různé služby pro Vratislavův dvůr,“ říká bývalý probošt Antonín Doležal, jenž se zasloužil o opravu mnoha vyšehradských církevních památek včetně baziliky sv. Petra a Pavla.

Jaký byl Vratislav a proč právě on vytvořil ze slovanského hradiště na skále nad pravým břehem Vltavy mocenskou protiváhu Pražskému hradu? Petr Hořejš v *Toulkách českou minulostí* popisuje, že slávu středověkého Vyšehradu zrodil konflikt dvou nejvýše postavených mužů ve státě – knížete Vratislava II. a pražského biskupa Jaromíra. Byli sice bratři, ale nemohli se vystát. Proto se Vratislav II. pustil do budování

Bazilika sv. Vavřince stojí na základech staršího, mimořádně velkého kostela, který v době svého vzniku neměl na území západních Slovanů obdoby.

celým Vyšehradem, a povídám si s Bořivojem Nechvátalem z Archeologického ústavu Akademie věd. Ten začal hledat na Vyšehradě Vratislavovo panovnické sídlo už v roce 1966.

„První měsíce v terénu jsem si říkal, že Vyšehrad je ztracená varta, kde už je všechno překopané barokní fortifikací... Jak jsem se mylil,“ vzpomíná. „Už v roce 1967 jsme zachytili pod kostelem sv. Petra a Pavla kněžiště. Po výzkumech se ukázalo, že jde o jednu z největších sakrálních staveb předhusitské doby. V její střední části byla původní románská bazilika krále Vratislava,“ říká Bořivoj Nechvátal, který svými významnými objevy navázal na úsilí několika generací archeologů bádajících v této lokalitě.

ZALOŽENÍ KRÁLOVSKÉHO VYŠEHRADU · Vyšehradská kapitula letos slaví 950 let od svého vzniku. Podle kronikářů se v roce 1070 Vratislav II. – za přítomnosti papežského legáta a celého dvora – chopil nůše, dvanáctkrát za sebou ji naplnil kameny a na vznešených zádech je sám nanosil do základů chrámu sv. Petra (asi od 12. století i sv. Pavla). V koutě skalního ostrohu nad Vltavou pak začal budovat i kamenný knížecí palác s věncem hradeb, s obranným příkopem

pompézního vladařského i církevního sídla na Vyšehradě, aby se vyhnul sousedství s bratrem na Pražském hradě. Budoucí první český král tehdy položil základy mohutného bazilikálního chrámu a vyšehradské kapituly.

„Roztržka dvou bratrů může mít reálný základ, ale z dobových listin je spíše patrná Vratislavova snaha vytvořit na Vyšehradě nezávislou církevní instituci napojenou přímo na papeže. Tím chtěl zabezpečit chod státní správy nezkorumpovatelnými úředníky věrnými panovníkovi,“ míní Jan Kotous, dlouholetý vedoucí kanceláře vyšehradské kapituly a předseda Společnosti Vyšehrad.

Pokud je řeč o vyšehradských úřednících, musím popsat i ty z mého dětství. Kravaťáci z blízkých institucí totiž chodívali do parků randit. A když jsme si zrovna hrály na dívčí válku, byli cílem útoků právě oni. Po rozvášněných párech, které se muchlovaly na lavičkách pod hradební zdí, jsme okny starých střílen házely listí. Pak jsme prchaly do „vězení“ pod románským mostem, kam se za námi rozlícení muži v oblecích nemohli úzkou škvírou protáhnout.

LÝČENÉ STŘEVÍCE PŘEMYSLA ORÁČE · Kníže Vratislav II., který se v roce 1085 stal králem

Vyšehrad vždycky inspiroval umělce jako místo, na němž se rodily české dějiny. Historické prameny však dokazují, že přemyslovské sídlo na dnešních Hradčanech vzniklo dřív.

Vratislavem I., získal korunu za věrné služby a podporu Jindřicha IV., císaře Svaté říše římské. U příležitosti korunovace dostal – nejspíše od benediktinských mnichů – bohatě iluminovaný *Vyšehradský kodex* s biblickými výjevy.

„Cena této národní kulturní památky se dnes odhaduje na miliardu korun,“ říká Petr Michek. Ve spolupráci s Národní knihovnou zpřístupnil kopie *Vyšehradského kodexu* v galerii restaurace U Šemíka ve Vratislavově ulici, takže si prastaré kresby kdokoliv může prohlédnout.

Tehdy za krále Vratislava zřejmě také začal vznikat cyklus přemyslovských pověstí, v nichž Vyšehrad hraje tak významnou roli. „Při Vratislavově korunovaci se totiž najednou objevily lýčené střevíce Přemysla Oráče. Později k nim přibyla i lýčená mošna. Při korunovaci Karla IV. v roce 1347 obě tyto relikvie vystupovaly v slavnostním ceremoniálu,“ píše historik Petr Čornej. Představu, jak asi vypadaly, si můžeme udělat

ve znojemské rotundě vymalované ve 12. století přemyslovskými motivy. Legenda vypráví, že si střevíce Přemysl Oráč přinesl ze Stadic na Vyšehrad a kázal zachovat pro budoucnost, aby potomkům připomínaly, že knížecí moc vzešla z nejprostších poměrů.

Vratislavovým současníkem byl svatovítský děkan a kronikář Kosmas, který jako první uvádí, že se za jeho života „střevíce chovaly v knížecí pokladnici na Vyšehradě“. To si nemohl vymyslet, byť už v té době šlo nejspíše o padělek. Možná ho dal vyrobit sám Vratislav, aby dodal svému úřadu na Vyšehradě větší historickou váhu. A to se mu podařilo. Na přelomu 11. a 12. století se Vyšehrad stal románským hradem, který svými kamennými hradbami, královským palácem a několika svatyněmi konkuroval Pražskému hradu, nad nímž tehdy vynikal bezpečností i rozlohou. Přesto se po roce 1140 Vladislav II. (1140–1172) přestěhoval zpět na Pražský hrad. Proč?

Dnešní novogotickou podobu kostela z roku 1903 projektoval Josef Mocker. Stavbu zvedl, dal prolomit štíhlá okna v bočních lodích, zboural barokní průčelí a nahradil je dvěma vysokými věžemi.

To už se asi nedozvíme. Bývalé královské sídlo se však od té doby změnilo v doménu katolické církve – v panství kapituly, jemuž vládli vlivní vyšehradští probošti. Jako státní kancléři střežili královskou pečeť, měli odpovědnost za obsah listin vydávaných jménem přemyslovských panovníků, byli obeznámeni s jejich vůlí v otázkách vnitřní i zahraniční politiky státu a stávali se předními královskými rádci i diplomaty.

NEJSTARŠÍ ZMÍNKY · Slávu Vyšehradu za prvního českého krále Vratislava podrobně zachytil kronikář Kosmas. Naopak o „předvratislavské“ akropoli, kdy se na knížecím stolci vystřídali potomkové bratrovraha Boleslava I. (vládl 929 či 935–972), se dlouho nevědělo téměř nic. Nejstarší autentické svědectví o Vyšehradě přináší až přemyslovské denáry z vyšehradské mincovny z přelomu tisíciletí, na kterých se poprvé objevuje nápis Vyšehrad jako *vissegrad*, *vsgra*.

Numismatička Jarmila Hásková, specialistka na raný středověk, z textů na mincích vyčetla, že na Vyšehradě existovaly na konci 10. století dva kostely. Jejich vznik spojovala se založením vůbec prvního pražského biskupství v roce 973, což byla z hlediska naší – nejen církevní – historie naprosto přelomová událost.

„Byl to jeden z důležitých momentů, díky němuž vstoupily Čechy na evropské pole,“ říká vyšehradský probošt Aleš Opatrný.

Úplně první české biskupství vyjednal s papežem kníže Boleslav II. (972–999), za což si vysloužil přízvisko Boleslav Pobožný. Navíc se tomuto panovníkovi podařilo rozšířit a sjednotit pod svou vládou český stát. Nezapřel však v sobě otcovy geny, bratrovraha Boleslava I., takže v roce 995 – ve výroční den smrti svého strýce svatého Václava (28. září 935 nebo 929) – dal na hradě Libici pobít mocný rod Slavníkovců, včetně žen a dětí.

Jeho syn Boleslav III. (vládl 999–1003) o osm let později naplánoval tentýž osud Vršovcům. Zkrátka v těch Boleslavech na přelomu tisíciletí je dost velký zmatek. A aby jich nebylo málo, zamotal se do události ještě polský kníže Boleslav Chrabrý, který pod záminkou svých přemyslovských kořenů po matce využil šarvátek mezi českou šlechtou a v roce 1003 obsadil Prahu... Právě s tím souvisí první ověřitelná zpráva o Vyšehradu z kroniky současníka oněch událostí, biskupa Dětmara Merseburského (975–1018).

Zapsal, že jediný Vyšehrad odolal v roce 1003 polským okupačním vojskům a zůstal věrný panujícímu českému knížeti. Zároveň uvedl, že vyšehradské zvony daly o rok později znamení k vyhnání Poláků z Prahy. Z toho tedy vyplývá, že už dávno před králem Vratislavem na Vyšehradě existovalo několik kostelů. Prameny hovoří o sv. Klimentu a o kapli sv. Jana Evangelisty, kterou měl vysvětit mezi lety 982–988 sám svatý Vojtěch, v pořadí druhý pražský biskup. O další nevidané sakrální stavbě svědčí i poslední vyšehradský archeologický objev.

NEČEKANÝ OBJEV · Pod Starým děkanstvím u Vyšehradských sadů odhalili archeologové základy mohutné předrománské budovy, která měří na délku 25 metrů. Neobvyklý půdorys čtverce se třemi apsidami (obloukový, nejčastěji půlkruhový výklenek pro oltář) svou plochou téměř o třetinu přesahuje všechny známé centrály raně středověkých staveb, včetně té největší – rotundy sv. Víta a sv. Václava na Pražském hradě.

„Zjistili jsme, že Vratislavova románská bazilika sv. Vavřince částečně stojí na základech ještě staršího, mimořádně velkého kostela, který v době svého vzniku neměl na území západních Slovanů obdobu,“ říká archeolog Bořivoj Nechvátal, jenž Vyšehradu zasvětil téměř celý svůj život. „Protože jde o stavbu byzantského typu, je třeba revidovat jednostranný pohled na nejstarší architekturu přemyslovských Čech. Na Velké Moravě jsou románské stavby západního typu, rotundy a baziliky, a tady je najednou překvapivě křížová centrála, která bývala završena kopulí – prostě Byzanc. To přináší zcela nové podněty do diskuse o počátcích raného českého státu a o úloze Vyšehradu jako jeho druhého nejvýznamnějšího politického a náboženského centra.“

Archeolog Ladislav Varadzin však nevidí jasný byzantský původ tohoto objevu. „Je to trikoncha,“ upřesňuje. „Jde o stavby známé ze Středomoří, včetně Byzance, ale i Itálie nebo severní Afriky...“

Záhadou ovšem pro všechny zůstává to, že zatímco objevená trikoncha je orientovaná východozápadně, pozdější románská trojlodní bazilika sv. Vavřince osovou orientaci předchází stavby vůbec nerespektuje. Archeologové si proto kladou zásadní otázky: Kdo se před Vratislavem rozhodl pro tak významnou sakrální budovu na Vyšehradě, a nikoliv na Pražském hradě, který byl centrem země? A kdyby někdo takto rozsáhlou stavbu dokončil, proč by ji pak Vratislav krátce nato zbouřil, aby vystavěl na jejím místě kostel sv. Vavřince, sice modernější, ale menší?

„Předrománský kostel nejspíš skončil v úrovni základů,“ uvádí archeolog Ladislav Varadzin, který je hlavním autorem posledního vyšehradského objevu. „Před vybudováním baziliky sv. Vavřince pak bylo potřeba terén srovnat, takže jestli z něj vyčnívaly i nějaké nadzemní části zdiva, musely pryč.“

PŘEMYSLOVY STŘEVÍCE ZA KARLA IV. • „Zatím nejstarší nalezený vyšehradský kostel překračuje dosavadní poznání o naší minulosti,“ zamýšlí se Jan Kotous, jenž se po sametové revoluci zasloužil o navrácení vyšehradských správních budov církvi. „Existuje písemná zmínka kronikáře Pul-kavy ze 14. století, že ostatky sv. Klimenta byly uchovávány tři roky na Vyšehradě, než je Konstantin v roce 886 odvezl jako dar pro papeže do Říma. Pokud by to byla pravda, znamenalo by to, že Vyšehrad fungoval jako důležité církevní centrum už za vlády nejstaršího doloženého

knížete Bořivoje I. Otázkou však zůstává, kde mohl takovou informaci kronikář Karla IV. vzít a proč ji zaznamenal,“ dodává, a naznačuje tak politické důvody.

Karel IV. během své vlády (1346–1378) zvelebil Vyšehrad do nebyvalé krásy. V místě zpuštěného románského dvorce nad řekou dal postavit honosný královský palác s vysokými arkádami. Torzem jedné ze čtyř palácových staveb je gotický sklep, jehož vstup se nachází v parku nad Libušinou lázní. Prostor sloužil pravděpodobně k uskladnění zásob, zatímco v patře se rozkládal hodovní sál s kaplí. Dnes v něm najdeme stálou expozici s názvem *Historické podoby Vyšehradu*.

Karel IV. zbudoval i nové opevnění s věžemi, fortami a dvěma branami a také vodovod a školu. Tento lucemburský panovník s českou krví po matce si totiž uvědomoval, jak je akropole nad Vltavou úzce spjatá s představou přemyslovských počátků.

„Karlovi možná nešlo až tolik o to, pozvednout Vyšehrad, ale potřeboval legitimizovat lucemburskou moc. Aby ho přijala místní šlechta, projevil silný vztah k ostatkům sv. Václava, patrona Čech, na Pražském hradě,“ míní Ladislav Varadzin. „A nemohl nechat stranou ani Vyšehrad.“ Proto z úcty k přemyslovské krvi, kterou zdědil po Elišce Přemyslovně, sepsal nový *Korunovační řád českých králů*, do nějž zařadil povinnost vykonat v předvečer korunovace pouť na Vyšehrad a symbolicky nést střevice zakladatele rodu.

Z Karlových dob přetrvaly do našich časů zbytky brány zvané Špička. S devíti věžičkami a padacím mostem střežila pevnost až do poloviny 17. století, kdy ji vojáci zbořili kvůli výstavbě nového bastionového opevnění. Teď je v jejím torzu naproti Jedličkovu ústavu hezká kavárna a vyšehradské informační centrum. A ještě něco zůstalo... Stačí postavit se na vyšehradské hradby nad Cihelnou bránou. Právě odtud je výjimečný pohled na geniální dílo Karla IV., v němž Vyšehrad hraje zásadní roli. Dívám se do podhradí směrem Na Slupi, kde stojí kostel Zvěstování Panny Marie na Trávníčku. V jeho linii se tyčí kostel sv. Apolináře a kostel sv. Kateřiny. Všimám si, že všechny mají štíhlou věž, která v horní části přechází z čtvercového půdorysu v osmiboký.

„Stavbu Nového města pražského navrhl Karel IV. s dominantami církevních staveb tak, aby tvořily kříž. Ve středověku znamenal zvláštní požehnání městu,“ vysvětluje památkový architekt Michal Balík, který pro Vyšehrad pracuje už třicet let. „Patou je bazilika sv. Petra a Pavla.

Na vrcholu pomyslného svíslého trámu je kostel sv. Kateřiny. Pravé rameno začíná v Emauzském klášteře a končí vlevo v augustiniánském klášteře na Karlově. Břevna se protínají u sv. Apolináře.“

VPÁD HUSITŮ · Ještě za Karlových synů působil gotický Vyšehrad úchvatným dojmem. Na starých mapách a dřevorytech vyniká jeho mohutnost. Čtyři roky ve vyšehradské kapitule pracoval jako kanovník i Jan z Pomuku, umučení za krále Václava IV. v březnu 1393. Při rekonstrukci rotundy sv. Martina v 19. století byla v její výšce nalezena schránka s několika Janovými svatými ostatky a trochou země z jeho hrobu.

„Královská kolegiátní kapitula zažila časy slávy, ale také období naprostého úpadku,“ říká děkan Michal Němeček. „Největší význam a rozsah měla v době předhusitské, kdy klerikové tvořili nejužší tým královských úředníků,

Co nezničila léta bratrovražedných bojů za husitských válek, to nenávratně zmizelo při budování vyšehradské pevnosti v 17. století. Vojáci všechny původní vyšehradské stavby zbořili a kromě kapitulního kostela, starého děkanství a rotundy sv. Martina nezůstalo ze staré zástavby vůbec nic.

TAJEMNÉ VYŠEHRADSKÉ PODZEMÍ · Pražané měli dlouho za to, že vzal za své i kostel Stětí sv. Jana Křtitele ze 14. století. Jenomže ten je pohřbený ve valech barokního bastionu. Ukryvá se za kaplí Panny Marie na hradbách, která stojí nad silnicí vedoucí od Cihelné brány na Pankrác. Letos dostal kostel nové omítky, aby mohl být po rekonstrukci zpřístupněn veřejnosti.

„Lidé míjejí kapli, pozvedají ruce, aby křížem čelo poznamenali, a nikdo netuší, že tím uctívá i zpusťou svatyni utopenou ve vysokých hra-

Ve vyšehradských hradbách je zazděná nejen gotická Jeruzalémská brána, ale i středověký kostel Stětí sv. Jana Křtitele z dob císaře Karla IV.

na nichž stálo fungování státu. Na Vyšehradě vznikla i škola, která připravovala mladé muže na duchovní stav či dráhu ve správě Čech.“

Po Václavově smrti se stal jediným dědicem českého království Karlův mladší syn Zikmund, který jako římsko-německý král dal v roce 1415 upálit Jana Husa. O pět let později – při velké bitvě u Vyšehradu – husité rozdrtili Zikmundova vojska a rozvášněný dav pak drancoval a likvidoval vše, co mu stálo v cestě.

Jako studentka pankráckého Gymnázia Na Vítězném pláni jsem vůbec nevěděla, že má škola je pojmenovaná právě podle této osudné bitvy. Po ní všechny vyšehradské stavby – s výjimkou kapitulního chrámu, kostelíka Stětí sv. Jana Křtitele, brány zvané Špička a rotundy sv. Martina – byly zničeny a celá akropole se stala pustinou s chátrajícími ruinami.

V následujících staletích se Vyšehrad s podhradím proměnil v malé samosprávné městečko, kde žili chudí řemeslníci. Po třicetileté válce se však obyvatelstvo muselo z Vyšehradu vystěhovat a někdejší středověký hrad dal císař Ferdinand III. (jeho otec dal po bitvě na Bílé hoře popravít 27 českých pánů) přestavět na barokní citadelu, tvořící od roku 1654 součást opevnění Prahy.

debních valech,“ napsala v roce 1903 o této kuriozitě spisovatelka Popelka Biliánová (žila v domku výběřčího mýta mezi dnešní Leopoldovou a Táborskou bránou).

Kvůli vyšehradským hradbám vzala za své i gotická Jeruzalémská brána, jež umožňovala přístup od Vltavy. Stopy menší branky, která po ní zbyla, jsou dodnes patrné. Když jsme s dětmi prolézaly křovím tam, kde se skála zakusuje do hradební zdi, vrtalo nám hlavou, proč je nad poslední zatačkou Vratislavovy ulice úplně odlišná skladba cihel, než mají celé vyšehradské šance. Právě sem totiž vedla velmi příkrá cesta, a tak pražský místodržící Karel Chotek v roce 1840 vymyslel na silnici esíčko, které protnulo šance zhruba o sto metrů východněji. Z toho důvodu se v severních hradbách probourala nová empírová brána, nazývaná Cihelná. Zděný násep zaříznutý do přírodního terénu nabízí představu, kolik půdy a kamení se tehdy muselo odkopat.

Cihelnou bránou jsem v dětství prošla snad tisíckrát, aniž jsem odhalila její největší tajemství – léta zapovězený vstup do vyšehradských kasemat. Spleťtý systém chodeb se rodil v průběhu 17. a 18. století. Součástí je podzemní

empírový sál Gorlice, kde je dnes k vidění šest originálních soch z Karlova mostu.

„U dětského hřiště na takzvaných velkých šancích otvíráme poprvé v historii i vstup do Podolských kasemat. Kvůli druhé světové válce byla tato část vyšehradského podzemí přestavěna na protiletcecké kryty,“ říká Petr Kučera, nový ředitel Národní kulturní památky Vyšehrad, a dodává, že se asi tam schovávali Vyšehradští jezdci. Právě s nimi souvisí moje vůbec první vzpomínka. Patří zamřížované díře ústíc z hlubin hradeb do zdi Vratislavovy ulice kousek nad naším domem. „Tam nikdy, ale nikdy nesmíš vlézt, protože by ses už nedostala zpátky,“ řekla mi tehdy maminka a ještě dodala: „Určitě se v ní pořád ukrývají Vyšehradští jezdci.“

VYŠEHRAĐŠTÍ JEZDCI · Měla na mysli pouliční gang, o kterém se hodně psalo v padesátých letech minulého století. Na počátku kluci obdivující

Ameriku a rokenrol vyvolávali ve jménu svobody potyčky v pražských restauracích, ale „pak se revolta zvrhla v loupeže a přepadávání“. Alespoň tak to interpretovala tehdejší státní policie. V roce 1953 byli všichni pozatýkáni v hostinci U Šrytrů ve Vratislavově ulici, kde se pravidelně scházeli.

Jak tehdejší události viděli sami Vyšehradští jezdci, rozkryl před šestnácti lety ve Vídni Harry Kardnoska, jeden z vůdců: „Původní Vyšehrad se skládal asi ze šesti větších ulic. Hlavní zábavu představovaly rvačky mezi partami z různých čtvrtí. Bylo tomu tak sto let před námi a ještě jednu generaci po nás. Napadeným se však nikdy nic nebralo. Odporovalo by to hrdosti a cti party. A to byl pravěk Vyšehradských jezdců.“

Poslouchali Hlas Ameriky. Chodili na vyšehradské šance za školu. Hráli fotbal, karty, samozřejmě kouřili a pili, když bylo co, což prý většinou nebylo... a hodně boxovali. Box a rokenrol byly tehdy v módě a náležely k mladému muži

Z vyšehradské citadely vedou romantické tunely do Podolí i do Nuslí. Bývalý bastion chrání od Vltavy Cihelná brána, od Pankráce Táborská a Leopoldova.

NÁSLEDUJÍCÍ STRANY

Na západní straně Vyšehradského hřbitova jsou hroby řadových sester. Na východní stojí Slavín – pantheon, který dal postavit buditecký spolek Svatobor pro nejvýznamnější české umělce a vědce.

jako pruhy k americké vlajce, již se patřilo mít namalovanou na kravatě.

Pak se doba změnila. Vše začalo v září 1948, když komunisté zrušili primu a sekundu. „Ve škole jsme tajně strhávali nástěnky a místo nich lepili americké letáky. Ničili jsme budovaltelské Mičurinovy zahrádky, mlátili svazáky a psali podle pokynů Hlasu Ameriky po zdech velké V jako *Viktoria*. Celá třída jsme odmítli vstoupit do Pionýra i Svazu mládeže, a hlavně jsme se, většinou neúspěšně, pokoušeli utéct za hranice,“ vyprávěl v roce 2004 v článku pro *Reflex* Harry Kardnoska, kterému se emigrovat podařilo. „Policajti z nás udělali kriminálníky, protože kdyby nás soudili za náš pubertácký odboj, byli by pro smích.“

NÁRODNÍ POHŘEBIŠTĚ - Vyšehradští jezdcí mě už dávno neděsí. Zato vysoká skála nad Vltavou pro mě stále zůstává tajemstvím opředená. Dlouho

jsem třeba netušila, že Vyšehradský hřbitov není totéž co Slavín, přestože jsme se jako děti často schovávaly i za mohutnými mohylami národních velikánů. Slavín je totiž pouze onen mohutný památník, v němž odpočívá 59 českých osobností. Kamenný sarkofág nad vysokou mohylou střeží okřídlená socha Génia vlasti od Josefa Maudera. Pod ní na levé straně se sklání Vlast truchlící, vpravo stojí Vlast vítězná.

Málokdo ví, že například spisovatel Karel Čapek je pochován „jen“ na Vyšehradském hřbitově. Stejně jako Božena Němcová, jejíž smrt v bídě byla jedním z podnětů založení národního panteonu a spolku Svatobor.

„Svatobor vznikl v roce 1861 z iniciativy obrozenců, aby pečoval o památku nejvýznamnějších českých umělců a vědců,“ vysvětluje Václav Liška, který převzal funkci předsedy – obrazně řečeno – i po Palackém, Jiráskovi či Náprstkovi. Právě díky němu jsem zjistila, že nenápadná vrátka, kde jsme mívali před padesáti lety pikolu, jsou vchodem do krypty s ostatky či popelem největších Čechů. Jako první tu byl pohřben v lednu 1901 básník Julius Zeyer, jako poslední herec Karel Höger v září 2013.

A kde odpočívá první český král Vratislav?

Dlouho se mělo za to, že Vratislavovy ostatky, pohřbené v přemyslovské hrobce v lednu 1092, se ztratily během drancování za husitských válek. Na konci 19. století však architekt Josef Mocker přestavoval barokní kapitulní kostel sv. Petra a Pavla, utopený v tereziánské pevnosti, na novogotický chrám. Aby mohla na Vyšehradě vyrůst dominanta Prahy se dvěma věžemi, musel dát vybourat hlavní oltář. V něm byly nalezeny kostry muže a ženy. A také honosný střevíc, jaký nosili v raném středověku jen panovníci či biskupové.

„Vzhledem k tomu, že se do oltáře vkládaly buď ostatky zakladatele chrámu, anebo relikvie duchovních patronů, je zřejmé, že kosti apoštolů Petra a Pavla to určitě nebudou,“ ukazuje mi Jan Kotous výklenek v boční kapli Panny Marie Šancovské, kde jsou ostatky uloženy.

Antropolog Emanuel Vlček v minulém století prokázal, že mužské kosti jsou přemyslovské. A protože je známo, že na Vyšehradě byla spolu s Vratislavem II. pohřbena i jeho manželka Svataava Polská, mohly by být ženské ostatky její. Čeští králové však mívali levobočky, kteří často působili ve Vyšehradské kapitule, a tak je to jen jedna z hypotéz. Nalezený střevíc však určitě nikdy nepatřil Přemyslu Oračovi... □

